

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XX. 1933.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOPER)

1933.

**De Staten van Zeeland besluiten, 19 November 1576,
dat tgelt zal gestelt werden op zijn gewichte,
en hoe men te Veere daarmede handelde.**

Wij, en anderen met ons, hebben meermalen getuigd van de moeilijkheden, die, eeuwen geleden, de Overheid heeft doorgemaakt om het voortdurend verhoogen van den geldkoers tegen te gaan. Getracht werd door het uitgeven van nieuwe ordonnanties het steigeren der munten te verhinderen, een maatregel, die veel beloofde, maar zelden doel trof. „’t Gemeyne volck mocht gheen oorsake en hebben van beschadigt te worden, deur tontfanghen van de voorseyde penningen, tot hooger pryse dan sy deselve souden connen begheren” en, bij gevolg, verscheen de eene nieuwe ordonnantie na de andere op den prijs eñ tolerantie der gouden en zilveren munten.

Hoe handelde men echter, wanneer het groote betalingen gold en de daarvoor aangeboden munten van minderwaardig gewicht waren? Moest iedere munt dan afzonderlijk worden gewogen? Het antwoord op deze vragen trof ik aan in een rekening van het jaar 1577, voorkomende onder de „Losse stukken” in het oud-archief van Veere,¹⁾

¹⁾ Een afschrift er van ontving ik van den heer J. W. PERRELS eenige maanden vóór zijn betreurd overlijden.

waaruit blijkt, dat alle exemplaren van eenzelfde muntsoort te zamen werden gewogen en dat men daarna de uitkomst vergeleek met het daarvoor officieel gestelde gewicht. Werd bijv. het getal azen te kort bevonden, dan kon men, door dat de prijs van een aas goud voor iedere muntsoort bekend was, gemakkelijk berekenen, hoeveel geld men, al naar het geval zich voordeed, mocht aftrekken, of verplicht was bij te betalen. Vergis ik mij niet, dan is een rekening, waarin het tekort aan goudgewicht wordt aangegeven, nog niet in ons *Jaarboek*, noch in het vroegere *Tijdschrift* opgenomen.

Het lijkt mij daarom gewenscht de eigenaardige Veersche rekening hier te laten volgen.

Het was in 1577, datum der rekening, een zeer verwarde toestand hier te lande en begrijpelijkerwijs was dit met „den koers van den gelde” mede het geval. De oorlog met Spanje had veel buitenlandsch geld in omloop gebracht, waaronder, het behoeft haast niet te worden gezegd, menige gouden munt moet zijn geweest van minderwaardig allooi of die, door besnoeiing, een te kort aan gewicht vertoonde. Geen wonder, dat onze Regeering een zware taak had om de daaruit ontstane schade voor het volk minder drukkend te maken. Het uitgeven van daarop betrekking hebbende ordonnanties was er het gevolg van. Het omhoog gaan van den koers bleef, niet-tegenstaande alles, voortduren en wij vernemen ¹⁾ „dat dagelijcx de gouden ende silveren munte seer opgesteken werdt, in zulcker vougen dat daerdoor geennen zekeren voet ofte regele geweten en can werden, hoe ende te wat pryse deselve gouden ende silveren munte t'ontfanghen

¹⁾ *Notulen van Gouverneurs en Raden van Zeeland 1574—1576*, I, p. 98.

zy, zoodat geschapen zy een groot desordre daeruit te rysen ende de voorscreven munte excessivelijk verhoogt te werdene, tenzy daerinne vougelijk in tijts voorzien werde", enz. En er werd in voorzien, door bij provisie, dus tijdelijk, een prijslijst te publiceeren, waarnaar alle aangeboden munten konden worden ontvangen en uitgegeven. Zij dateert van 22 Februari 1575¹⁾ stylo Hollandie = 22 Februari 1576 van onze tijdrekening. Wij zullen deze lijst bij het taxeeren der Veersche munten meermalen gebruiken. Het bleek echter, dat de desordre bleef aanhouden, wat mede werd veroorzaakt, doordat inderdaad vele in omloop zijnde gouden munten, mogelijk door besnoeiing of anderszins, te licht van gewicht waren bevonden. 19 November 1576 kwam dit lastige punt ter Statenvergadering in bespreking, met als resultaat, dat door de Gedeputeerden der Zeeuwsche steden besloten werd „dat tgelt zal gesteld werden op zijn gewichte,²⁾ afslaende de lichticheyt op elck stuck gouts naer advenant ende achtervolgende d'ordonnantie van de Generale Staten van Hollandt ende Zeelandt daarvan wezende”.

Het publiceeren der proclamatie werd echter nog tot 5 December 1576 verschoven. Het blijkt een goede maatregel te zijn geweest, waardoor men een houvast had gekregen tegen het besnoeien en het daardoor ontstane tekort aan gewicht der gouden munten. Thans laten wij de rekening volgen, die in Mei 1577 te Veere werd opgesteld en die, naar aanleiding van het laatst vermeld besluit, een duidelijk inzicht geeft van wat onder het „op tgewicht stellen der gouden munten” moet worden verstaan.

1) *Notulen van Zeeland*, I, p. 99.

2) *Notulen van Zeeland 1576--1578*, p. 70.

**SPECIE VAN GELDE BIJ DIE VAN DER VERE OVERGETELT
IN HANDEN VAN BOUWEN MATTHEEUWSEN IN MINDERINGE
VAN HAERLIEDEN COTE TOT BETALINGE VAN DE
BOOTSGESELLEN, OPTEN 20 MEI 1577 ¹⁾.**

P. sch. gr.

Eerst zeven portegijzers tot 5 pond 10 sch:
't stuck; te licht 1^e asen is 12 sch: 6 gr:
blijft zuvers 37 17 6

Het betreft hier de portugaloser ²⁾ of groote cruysaet van Portugal. Deze Veersche werd op f 33,— getaxeerd, maar, daar de zeven stuks te zamen 100 azen te licht waren, waarvoor 12½ schelling mocht worden afgetrokken, werd er slechts f 32,46½ voor betaald. Er is dus naar onze tegenwoordige rekening op ieder stuk 53½ cent gekort. De aas goud gold hier 1½ groot = ¾ cent.

In de koerslijst van de Staten van Zeeland, d.d. 22 Febr. 1576, ³⁾ wordt „den grooten cruysaet” ook op 5 p. 10 sc. = f 33,— geprijsd. GROEBE ⁴⁾ stelt den Portugaloser in 1577 op f 30,50.

1) MR. A. MEERKAMP VAN EMBDEN, rijksarchivaris in Zeeland, schreef mij, dat uit eenige plaatsen uit de *notulen* blijkt, dat het hier ging over het afdanken van eenige schepen, met de equipages, die tot 20 Mei 1577 moesten worden betaald. Een andere rekening van den laatsten April 1576, die Mr. L. E. DE BRAKKE, commies bij gemeld archief, de welwillendheid had voor mij te copieeren, geeft nog de gewone berekening aan, zonder aftrek van het tekort aan gewicht. Het besluit daartoe, werd, zooals wij hebben gezien, eerst in November 1576 genomen. Die van 20 Mei 1577 is vermoedelijk de eerste en, mogelijk ook, de eenige, waarin met het tekort aan gewicht werd rekening gehouden.

2) Zie over deze munten: *Jaarboek* 1930, p. 33, maar vooral *Jaargang* 1931, p. 1 en vlg.

3) *Notulen van Gouverneurs en Raden van Zeeland*, I, p. 99.

Gemakshalve zullen wij voortaan bij het vermelden van deze lijst slechts van „de Prijslijst” spreken. Men wete nu, dat zij van 22 Febr. 1576 dateert.

4) D. GROEBE. *Beantwoording der Prijsvraag over de Munten sedert 1500—1621*. Brussel 1935.

P. sch. gr.

Twee en twintig cruseretkens tot 9 sch:

8 gr.; vijf asen te licht is $7\frac{1}{2}$ gr.;

belooft 10 12 0 12 myten

De 22 cruysaten van Portugal werden berekend tegen 212 sch. 8 gr. = f 2,90 per stuk. Ze waren 5 asen te licht, wat $7\frac{1}{2}$ groot in geld bedroeg. De aas was dus ook hier $1\frac{1}{2}$ groot. Het goudgehalte der cruysaten, 23 car. $8\frac{1}{2}$ grein, was zeer hoog. Na aftrek van het tekort aan gewicht gold de cruysaat slechts weinig minder dan f 2,90. De „Prijzlijst” stelt den koers op 9 sch. 6 gr. = f 2,85. De taxatie in Veere was dus iets te hoog.

Vijftien Nimwesche ducaten tot 20 sch: is 15 0 0

Deze gouden munten hadden haar volle gewicht, zoodat er niets behoefde te worden afgetrokken. Het zijn dubbele dukaten geweest, die bij VAN DER CHILJS, *Heeren en steden van Gelderland*, op pl. I, no. 5, staan afgebeeld. Ze zijn thans zeer zeldzaam. De „Prijzlijst” geeft een koers van 19 schellingen = f 5,70. GROEBE noemt ze dubbele dukaten met St. STEVEN of dubloenen.

De klachten over deze Nijmeegsche munten, kwamen, volgens VAN DER CHILJS, veelvuldig voor, ze werden dikwijls verboden.¹⁾ Het

¹⁾ Reeds in de *Ordinanctie des Coninx ons alder genadichsten heeren, op tstück van den verboden penningen, gemint tot Nyemegen Deventer, ende by den heere van Batenburch ende elders*, 10 Nov. 1556 te Brussel gedrukt lezen wij „dat de Muntmeesters van Nyemegen ende zyne consorten allo goede munten uit de omlyggende heeren en steden, tot henwaerts tickken om hunnygen proffijt daermede te doene, veranderende dickmael die sverten van der munten, soe van den gouden als zilvere penningen: deselve gelijck makende der munte van anderen heeren ende muncen, die vā beter stoffe en alloij sijn”. En op een andere plaats staat vermeld „dat de dubbele ducaten, daelers en knapkoecken en andere penningē geslagen by voorn muntmeester van Nyemegē noch oock degene die in den naem van dē voirs. diye steden vā Overijssel en dē heere vā

gehalte dezer stukken zal daar wel schuld aan hebben gehad en dit zal ook wel de reden zijn geweest, dat ze onbesnoeid zijn gebleven.

Sedert het verschijnen der „Prijzlijst”, 22 Febr. 1576, zijn ze blijkbaar, volgens de Veersche rekeming, met een schelling verhoogd.

Twaalf angelotten tot 14 sch: 6 gr.; te
licht 38 asen is 4 sch: 9 gr: facit . . . 8 9 3

Deze angelotten ¹⁾ golden 14½ schelling = f 52,20 of f 4,35 per stuk. Ze waren 38 asen te licht, zoodat f 1,42½ mocht worden afgetrokken, want de aas goud was ook hier op 1½ groot gesteld.

Het zullen vermoedelijk Engelsche angels zijn geweest.

In de „Prijzlijst” heeft de angelot een koers van 14 sch. 4 gr. = f 4,30. GROEBE geeft voor 1577 denzelfden koers.

De Engelsche angel, die een O op het schip vertoonde, gold slechts f 4,25.

Twee halve gouden realen tot 7 sch: 3 gr.
tstück facit 0 14 6

De halve gouden reaal gold dus in Vecre f 2,17½.

De „Prijzlijst” bepaalde den koers op 7 sc. 2 gr. = f 2,15.

GROEBE geeft voor den heelen een waarde van f 4,50, voor den halven bij gevolg eene van f 2,25.

Batēburch gemüt sijn mogen niet aangenomen, gewisseld, cnz. worden”.

De dubbele ducaten van Nijmegen werden tegen 4 g. 8 st. uitgegeven: zij waren slechts 3 g. 18 st. waard, en de knapkoeken gingen 9 en 11 st. in plaats 7½ stuiver, zooals dit behoorde te zijn.

1) In ons land worden de Engelsche angels en de nabootsingen er van veelal angelotten geheeten.

P. sch. gr.

Na 22 Febr. 1576 was de koers dus met een groot verhoogd.

Vier batenburche angelotten tot 13 sch:

facit 2 12 0

Men vindt de Batenburgsche angelotten bij VAN DER CHILS¹⁾ op pl. X onder nos. 14—17 afgebeeld. Ze komen zelden voor. Hun gehalte was slecht, vandaar dat ze in de *Beeldenaars* slechts bij de ongevalueerde munten worden vermeld. In den in 1575 bij PLANTIN uitgegeven *Beeldenaer* staat over dezen angelot het volgende vermeld: „Desen angelot met een leeuken ende vier seherkens in den schilt, ghemunt te Batenborch zeer slecht van alloy”. De koers wordt er niet bij opgegeven. Ook in de ordonnantie van 1578 te Antwerpen gedrukt, worden deze angelotten van „crancken alloye” betiteld. De Veersche zullen hun volle gewicht hebben gehad, waar ze op f 3,90 werden getaxeerd. Een angelot van goed gehalte werd, zooals wij boven zagen, op f 4,30 geprijsd, zoodat deze Batenburgsche inderdaad van slecht metaal zullen zijn geslagen geweest.

Twee en twintig en half goude Leeuwen;
te licht 7 asen is $7\frac{1}{2}$ gr. beloopt tot

12 sch: 6 gr: tstuck 14 0 $7\frac{1}{2}$

De oude gouden leeuwen waren van best goud vervaardigd, zoodat het de moeite waard was ze te wegen met het oog op eventucele besnoeiing. De aas goud staat hier op 1 groot en 7 myten gesteld, terwijl bij de vorige nummers 1, 2 en 4 de aas 1 groot en 12 myten gold.

¹⁾ *De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland.*

In de „Prijzlijst” taxeerden de Staten van Zeeland „den gouden leeu” op 12 sch. 6 gr. = f 3,75, een koers die met den Veerschen in overeenstemming is.

Vijfthien PHILIPSGULDENS tot 6 schel;; te licht 104 asen is 8 schel: 8 gr: facit . . . 4 0 4¹⁾

PHILIPSGULDENS waren van tamelijk laag gehalte en de Veersche bovendien van te laag gewicht, zoodat er 8 schellingen 8 grooten moesten worden gekort. Ze zijn het eerst door PHILIPS DEN SCHOONEN gemunt. De PHILIPSGULDEN deed te Veere in 1577, vóór de korting, f 1,80, na aftrek er van ongeveer f 1,62.

In de „Prijzlijst” zijn ze op f 1,95 gezet.

Zeven CLEMMERGULDENS tot 4 schel: 8 gr: 't stuck, facit 1 12 8

De Klemmer of Klimmergulden van hertog KAREL VAN GELDER was van 11 car. 1 gr., dus van slecht allooï.

In de „Prijzlijst” wordt deze munt als „Clevier” omschreven, een verkeerde schrijfwijze voor Clemmer.

De koers was bepaald op 4 sch. 8 gr., dus gelijk aan den Veerschen, die ook f 1,40 gold.

De naam is ontleend aan de klimmende leeuwen, die in het Geldersche wapen voorkomen. Het zijn die van Gelderland en Gulik in één schild vereenigd. Er waren ook zilveren Clymmers, de dubbele groot van AARNOUT VAN GELDER. Zie VAN DER CHUJS, *Graven en hertogen van Gelderland*, pl. X, no. 13.

Vijf heele Wilhelmus en drie halve, de heele tot 6 sch: 8 gr: facit 2 3 4

Dit was het geldstuk van graaf WILLEM

¹⁾ Deze berekening is niet juist.

P. sch. gr.

VI van Beieren, ook gouden schild geheeten. Het had een gehalte van 17 car. 11 gr. In de „Prijzlijst” worden ze niet vermeld. GROEBE stelde ze in 1576 op f 2,—. In de *Beeldenaars* worden ze „Inckelen GUILLELMUS” genoemd. In dien van 1575, door CHR. PLANTIN uitgegeven, staat hij op 35 stuivers = f 1,75 geboekt. Het gewichtje, waarmede deze munt moest worden gewogen, staat er afgebeeld naast. De Veersche koers van f 2,— was dus normaal en sedert 1575 met vijf stuivers verhoogd.

De postulaten van Gulik, ook WILHELMUS-guldens geheeten, kunnen hier niet zijn bedoeld. Hun allooï was slechts 9 car. 4 gr. Zij behooren bij de Hoorenguldens thuis, die van even laag goudgehalte waren.

Drie goudtuldens tot 6 sch: 10 gr: facit 0 20 6

In de „Prijzlijst” wordt aan deze munten een koers van 6 sch. 8 gr. gegeven. De Veersche staat 2 grooten hooger geprijzd.

Vier Geldersche ridders tot 5 schel: facit 0 15¹⁾ 0

Hier zijn bedoeld de ridders van hertog KAREL VAN GELDER. Deze munten hielden 13 car. 10 gr. goud.

De „Prijzlijst” van 22 Febr. 1576 geeft een koers van f 1,50 aan, waaraan men zich te Veere in 1577 ook nog heeft gehouden.

Twee Engelsche croonen tot 9 sch:; te licht 11 asen, facit 0 17 1

Het goudgehalte 21 car. 11 gr. dezer kroonen was zeer goed. De kroon van Engeland komt weinig in koerslijsten voor.

¹⁾ Deze post is fout. Het getal had, in plaats van 15, 20 schellingen moeten aangeven.

In de „Prijzlijst” wordt deze kroon dan ook niet vermeld. GROEBE stelt haar in 1576 op f 2,80. De koers in Veere was dus in een jaar tijds met twee stuivers verlaagd. De aas goud is hier op een groot gezet. Het hooge goudgehalte zal oorzaak zijn geweest, dat ze besnoeid zijn geworden, vandaar het tekort aan gewicht.

Twee Lieve Vrouwkens tot 7 sch : 6 gr : is 0 15 0

Het is niet duidelijk welke munten hier zijn bedoeld. Vermoedelijk zijn het dubbele Batenburgsche dukaten geweest — zie VAN DER CHIJS, *Heeren en Steden van Gelderland*, pl. X, nos. 8—10 —, die op de keerzijde de gekroonde Moedermaagd, met het Kindeke JEZUS, boven een halve maan, doen zien. De lage koers er van geeft aan deze meening steun. Ze komen thans uiterst zelden voor. Ze zijn vermoedelijk door WILLEM, heer van Batenburg, gemunt. Den koers er van vond ik nergens vermeld. Op Hamburgsche dukaten komt de H. Maagd met het Kindeke JEZUS eveneens voor, maar, daar deze munten een goed goudgehalte hadden, kunnen ze hier niet zijn bedoeld. De Batenburgsche L. Vrouwkens hadden in Veere blijkbaar een waarde van f 2,25.

Een Fransche croone 0 9 0

Fransche kroonen waren hier te lande zeer gewild. Ze komen veelvuldig in muntvondsten voor, maar worden ook afzonderlijk opgegraven. In de „Prijzlijst” staat de „gouden croone mitter zonne” op 8 schel: 8 gr. of f 2,60. In den *Beeldenaar* van 1575 gold hij slechts f 2,30.

De Veersche koers van f 2,70 was dus zeer hoog.

	P.	sch.	gr.
Een pistolet	0	8	8

Deze Spaansche munten moeten hier te lande langdurig in omloop zijn geweest, want er is geen doosje met muntgewicht of het blokje van de pistolet komt er in voor. Men had viervoudige, dubbele, enkele en halve pistoletten. Ze hadden een hoog goudgehalte van 21 car. 10 gr.

In de „Prijzlijst” komen ze niet voor. GROEBE taxeert de pistolet in 1577 op *f* 5,20. Het Veersche stuk was bij gevolg een halve pistolet. In het muntgewichtdoosje van JACOB DRIELINBURGH van het jaar 1657 staat „Pistolet doet 17 gul(den). Halve pistolet doet 8 gulden 10 st.” Het zullen echter dubbele en enkele pistoletten zijn geweest, want in de 18-eeuwsche doosjes leest men 2 pistool *f* 18,—.

Een en twintig heele en 2 halve Roose Nobels tot 25 schel: 6 gr.; te licht 11 asen is 1 schel: 4½ groot beloopt . .	53	9	7½
---	----	---	----

Deze rekening is onjuist opgesteld. Wij krijgen na aftrek van het tekort, slechts 27 p. 19 sc. 7½ groot. Deze Engelsche rozenobels hielden 23 car. 8½ grein goud. In de „Prijzlijst” hebben ze een waarde van 1 p. 5 sch. 6 gr. Veere berekende in 1577 een gelijken prijs. GROEBE stelt ze op dat jaar op *f* 7,—.

Drie HENRICUS Nobels tot 23 schel: 4 gr.; te licht 10 asen is 1 sch: 3 gr: beloopt	3	8	9
--	---	---	---

Het goudgehalte van den HENRICUSnobel was iets minder dan dat van den rozenobel en bedroeg 23 car. 6½ grein. Ze worden in de muntgewichtdoosjes veelal afzonderlijk aangehaald, het blokje voor deze munt heeft dan geen roos, maar de letter H, boven links,

P. sch. gr.

in het veld. GROEBE taxeert hem op f 6,50. Het goede goudgehalte zal ook hier wel oorzaak zijn geweest van het te kort aan gewicht. De Veersche koers, vóór de korting, was f 7,—.

Een dobbel dukaat met een hoofd 0 21 0

Welke dukaat is hier bedoeld? Vermoedelijk niet de dubbele dukaat van Spanje, die in den *Beeldenaar* van 1575 op f 5,—, 6 st. is gesteld. De Veersche dubbele dukaat stond in 1577 een gulden hooger. GROEBE geeft aan den Italiaanschen dukaat een waarde van f 3,50, aan den dubbelen bij gevolg eene van f 7,—. Wij gelooven, dat hier de Italiaansche dubbele dukaat is aangewezen.

Twee hoorehsguldens 0 4 4

De postulaat van Hoorn, een munt van het bisdom Luik, komt in de „Prijzlijst” voor als getaxeerd op 2 sch. 2 gr. = 13 stuivers, wat met den koers van 13 st., waartegen de postulaat in Veere werd berekend, in overeenstemming is. GROEBE stelt het stuk slechts op 11½ stuiver. Het goudgehalte bedroeg slechts 9 car. 4 gr.!

Een snap coucxkens 0 1 8

Er zijn verschillende munten van dien naam. Het waren halve goudguldens. De Groningsche, zegt GROEBE, werd slechts bij de evaluatie van 1575 en 1576 toegestaan om te worden uitgegeven en op 10 st. gezet. Het goud was van 7 car. 6 gr.! Ook in Nijmegen, Batenburg en Oost-Friesland zijn knapkoeken gemunt.

Volgens VAN DER CHILS zou de Nijmeegsche halve goudgulden of knapkoek zijn naam hebben ontleend aan de bekende ST. NICOLAAS koeken, waarop verschillende

P. sch. gr.

heiligen ten voeten uit staan afgebeeld, omdat ook op die gouden Nijmeegsche munten een staande heilige, n.l. St. STEPIANUS, voorkomt. Een o.i. onwaarschijnlijke verklaring geeft VON SCHRÖTTER in zijn *Wörterbuch der Münzkunde* (Berlin 1930), waar hij bij het woord Knappkuchen o.a. zegt: „Niederl. Knapkoek, Volksbezeichnung niederländischer und ostfriesischer schlechter Goldgulden, die den Namen K. erhalten haben weil sie beim Biegen leicht brachen und dabei wie jene Kuchen, die noch heute in Trier hergestellt werden, ein knappendes Geräusch machen“.

Thans volgen de Zilveren munten, die te onvolledig zijn opgegeven om ze nader te kunnen bestemmen. Bij enkele dezer munten zijn bovendien de berekeningen der posten niet juist opgegeven.

Vijf en twintig Vlaemsche 3 schel:; item nog 4 Spaensche facit	4	7	0
Vier PHILIPS daelders	0	28	0
Zes Hollandsche daelders tot 6 schel: 10 gr:	0	35(!)	0
Eenen heelen en 3 halve slechte daelders tot 5 sch: 10 gr: is	0	15(?)	0
Vier heele en twee halve rijcxdaelders tot 6 schel: 4 gr: facit	0	31	8
An payement	0	5	6

Soma totalis beloopt 170 pond 12 miten.

M. G. A. DE MAN.

Middelburg, Mei 1933.